

HISTORIJAT EKOLOŠKOG VASPITANJA

SAŽETAK: Zadatak ekološkog vaspitanja je da kroz oblikovanje vrijednosnog sistema pojedinaca, pronađe način da se vrijednosti životne sredine prihvate kao svoje. Ako se uspostavi takav odnos, uz postojanje senzibiliteta za percepciju ugroženosti okoline, stvoriti će se pozitivan stav prema svim onim vrijednostima koje se njega tiču, predstavljaju njegovo dobro i sa kojima se on poistovjećuje, naročito ako one budu ugrožene. Za razvijanje kompleksne ekološke svijesti, neophodno je prisustvo emocionalne i voljne komponente, koje po svojoj prirodi mogu da predstavljaju veoma snažne niti.

U ovom radu biti će predstavljene ideje ekološkog vaspitanja kroz tri perioda razvoja što će omogućiti razumijevanje mjesta i uloge ekološkog vaspitanja u savremenim odgojno-obrazovnim sistemima. Analiza u ovom radu je pokazala da se ekološke ideje uvode u sistem vaspitanja i obrazovanja, a obuhvaćena su ključna međunarodna i nacionalna dokumenta, važni programi i aktivnosti kao i procjene uspješnosti akcija koje su obilježile pojedine periode djelovanja u sferi ekologije, a pogotovo u razvijanju svijesti ekološkog vaspitanja kod djece i odraslih.

KLJUČNE RIJEČI: ekološko vaspitanje, zaštita životne sredine i održivi razvoj.

Uvod

Ekološko vaspitanje je jedan od najvažnijih uslova za uspostavljanje razumnog odnosa čovjeka prema prirodi, za usklađivanje njegovog ponašanja sa prirodnim zakonitostima. Unazad tridesetak godina o ekologiji se znalo površno ili skoro ništa, smatralo se da je to nešto egzotično, čudno, strano. Sa margina društva svijest o ekološkim problemima polako se širila preko masovnih medija.

Pojam „zaštita okoline“ nije stariji od četvrt vijeka. Ipak se od prvih opomena za zaštitu prirode 60-ih godina, preko prvih diskusija o granicama rasta 70-ih, pa do današnjeg trenutka kada pokušavamo da se naučimo životu u „globalnom selu“ i težimo pravednijem i boljem svijetu, u javnim diskusijama, ali i radovima osvješćenijih pojedinaca, ovaj pojam odlučno mijenja tok.

Uspostavljanje emocionalnog odnosa sa životnom sredinom, izaziva u čovjeku i osjećaj obaveze i odgovornosti za vlastitu sudbinu ponajprije, a onda i za sudbinu čitave društvene zajednice. Ono što poznajemo možemo i da volimo, tako da je neophodan neposredan i direktan kontakt sa svim manifestacijama životne sredine. I to osjećanje da smo njen dio je mnogo snažnije i djelotvornije od svih znanja prikupljenih u klupama, udžbenicima i literaturama.

Emocionalnu komponentu ekološke svijesti čine pored ljubavi, vizualnog doživljaja i zadovoljstva i osjećaj neizvjesnosti i straha. I baš taj osjećaj nesigurnosti i zabrinutosti ne bi smio da bude glavni čovjekov pokretač pri njegovom angažovanju u zaštiti sopstvene okoline. Važno je da čovjek sebe prihvati kao jedinim subjektom zaštite i očuvanja životne okoline, a ne da ekološke probleme sagledava kao nešto izvan sebe, otuđeno, ili pak da brigu pripisuje nadležnim organizacijama, institucijama ili inspekcijama.

* edisapuska@yahoo.com

1. Ekološko vaspitanje za zaštitu prirode

Prije nego što se počne razmatrati pojam i historijat ekološkog vaspitanja potrebno je vratiti se u 1854. godinu kada je poglavica plemena Devamiš (Dawamish) uputio pismo američkom predsjedniku kao odgovor na ponudu da bijelci kupe indijansku zemlju. Pismo indijanskog poglavice Sijetla (Seattle) ubraja se među najljepše i najdublje misli koje su ikada izrečene o čovjekovoj prirodi, pa je ušlo u historiju i u srca svih ekologa. Kada se obilježava dan planete Zemlje vrlo često se prezentiraju ove mudre riječi poglavice Sijetla, koje predstavljaju kamen temeljac u proučavanju važnosti zaštite prirode i izučavanja ekološkog vaspitanja.

U tradiciji mnogih naroda a pogotovo američkih domorodaca, stavljen je naglasak na važnost prirode i životne sredine za čovjeka, jer je važno istaći da je čovjek dio prirode i da narušavanjem životne sredine u stvari narušavamo sam život svih bića na planeti Zemlji.

Prvi razvojni period faktički počinje daleke 1913. godine gdje je u Bernu (Švicarska), među osamnaest vodećih zemalja toga vremena predloženo da se posveti posebna pažnja zadacima propagiranja znanja za zaštitu prirode i vaspitanje čovjeka za odgovarajući odnos prema životnom okruženju i prirodi (Stojanović, et.al., 1997: 28).

Intenzivniji angažman međunarodne zajednice u ovoj oblasti uslijediti će tek šezdesetih godina dvadesetog vijeka u vidu apela za zaštitu prirode od različitih aspekata zagađenja, a zatim i organizovanjem raznovrsnih seminara, konferencija, radionica i kolokvijuma o obrazovanju i vaspitanju o životnoj sredini (Klemenović, 2003: 410).

Prva evropska godina zaštite okoline, 1970. dobila je jedan više privatni angažman djelovanja ekološki osviješćenih građana koji su željeli da zaštite prirodu i okolinu u svojoj domovini. Sa prvom Svetskom konferencijom o zaštiti životne sredine u Stokholmu (Stockholmu), pojam okolina i zaštita okoline postaje politička krilatica. Rimski klub pobudio je pažnju knjigom *Granice rasta*, koja se bazira na modelu simulacije svijeta. Peči (Peccei), jedan od osnivača Rimskog kluba, rješenje ekološke krize ne vidi u razvoju tehnologije, nego u ekološkoj orijentaciji ekonomskih uslova, u političkom i pravosudnom angažovanju koji uzimaju u obzir ekološko gledište.

Okupljeni u Rimski klub još 1974. godine ukazali su na postojanje ograničene količine mineralnih i energetske resursa i došli do zaključka da stopa industrijskog rasta nije spojiva sa količinom resursa, te da je neodrživ nivo porasta stanovništva, industrijalizacije, zagađenja okoline, proizvodnje hrane, iscrpljivanja sirovina, potrošnje resursa i nedostatka energije. Upozorili su na „granice rasta“ i međuzavisnost između porasta stanovništva, proizvodnje hrane i potrošnje resursa, te zagađenja životne sredine (Kovačević, 2012: 10).

Primarni zadatak nalazi u unapređenju razvoja čovjeka. Rješenje ekološke krize proizilazi iz promjena vrijednosti, iz novog određenja odnosa čovjeka i prirode. Radi vlastitog preživljavanja, čovjeku je neophodno uspostavljanje unutrašnjeg odnosa sa svojim ekološkim temeljima života. Izgradnja ovakvog odnosa sa prirodom putem njenog novog razumijevanja, zadatak je procesa obrazovanja jer rješenje ekološke krize Peči nalazi u „ideji učenja“ koja se smatra „pionirskom idejom“ našeg vremena. Obrazovanjem, dakle, treba razviti one stavove, vrijednosti, načine ponašanja, koji pomažu čovjeku da izađe iz ekološko krizne situacije (Spasojević, 2010: 4).

U izvještaju *Budućnost i učenje*, koji je potom uslijedio, predstavnici Rimskog kluba dalje razvijaju ideju o snažnom preokretu ka inovativnom učenju koje priprema čovjeka i društvo za zajedničko djelovanje u novim situacijama, pri čemu postupak čovjekovog učenja treba razvijati od forme „nesvjesne adaptacije“ ka formi „svjesne anticipacije“ koje se izražava kroz spremnost na buduće događaje sa razvojem alternativa (Andrevski, Knežević-Florić, 2002: 25).

Prvi talas ekološkog djelovanja u zadnjoj četvrtini dvadesetog vijeka izgradio je tradiciju zaštite prirode koju je prihvatila prva generacija ekološkog obrazovanja i njegovala je angažovanjem najprije prirodnih nauka i nastave biologije. Ova tematika ubrzo je proširena na obrazovanje za unapređenje i za okoline, a područje njene djelatnosti bilo je da odredi šta je to čime se presudno utiče na percepciju okoline i kako ekološka svijest djeluje na ponašanje pojedinca. Predmet ekološkog obrazovanja bio bi usko postavljen kada bi se ograničavao samo na, nesumljivo, uvijek aktuelnu temu ugroženosti zagađenost okoline.

U ovom periodu nastao je pojam ekološko vaspitanje, koji još uvijek nije precizno i jednoznačno definisan. Ovaj pojam, prema mišljenju M. Andevski, označava personalnu cjelovitost, ali i sve ono što jedna osoba treba da usvoji. Ovim pojmom naglašavaju se procesi koji vode odgovornosti prema okolini kojom se shvatao čovjekov partner. Teži se samospoznaji, promjeni stavova i razvoju ekološke svijesti. U ekološkom vaspitanju težište se stavlja na promjenu spoljašnjeg ponašanja. (Andevski, Knežević-Florić, 2002: 29).

Obuhvatniji i precizniji odgovor o potrebi vaspitanja za zaštitu životne sredine dat je na Konferenciji u Beogradu 1975. godine. Okupljeni eksperti iz velikog broja zemalja u Beogradskoj deklaraciji definisali su šest osnovnih ciljeva ekološkog vaspitanja.

1. Ekološko vaspitanje treba da proizilazi iz okoline u svojoj cjelovitosti;
2. Ono treba da se ostvaruje kao kontinuirani proces unutar i izvan škole;
3. Primjenjuje interdisciplinarnе metode;
4. Podstiče na aktivno sudjelovanje u širenju i rješavanju problematičnih situacija i tendencija;
5. Važna pitanja okoline razmatra iz internacionalne perspektive;
6. Svaki rast i razvoj prosuđuje unutar aspekta okoline.

Na jugoslovenskim prostorima razvoj ideja ekološkog vaspitanja pratilo je najsavremenije svjetske tokove, a nerijetko su stavovi naših eksperata bili unošeni i u zvanična dokumenta međunarodnih skupova. Međutim, iako je od samih početaka bila prisutna svijest o posljedicama ignorisanja ekoloških zakonitosti i ulagano dosta napora u teorijsko razumijevanje problematike zaštite životne sredine, u praksi je tokom ovog razvojnog perioda, uglavnom izostajalo konkretno, osmišljeno i dugoročno djelovanje (Klemenović, 2003: 412).

Prva generacija razvoja ekološkog vaspitanja pokušava da istraži i osmisli model ponašanja čovjeka prema okolini koji će biti zasnovan na obnavljanju izgubljene veze sa prirodom u doživljaju, saznanju i djelovanju. Ovaj problem se rješava tematizovanjem problema okoline sa aspekta obrazovanja: integracijom praktičnih problema okoline sa klasičnim temama akademskog obrazovanja. Time se ekološko obrazovanje bavi obrazovnim refleksijama problema okoline.

Ekološko vaspitanje u pedagoškoj literaturi označava pedagoško i didaktičko bavljenje ekološkim temama u školi, ali i izvanškolskim procesima obrazovanja. Ekološko vaspitanje se ne proučava u školi samo u okviru jednog nastavnog predmeta, već i u okviru više nastavnih cjelina

u više nastavnih predmeta.

U nastavi ekologije i vanškolskoj ekologiji naročito se njeguju aktivnosti različitog karaktera i akcioni programi, a posebno u projektima razvitka zajednica. Akcionim programima i različitim sistemima takmičenja u našim školama odvija se higijensko-estetsko uređivanje i unapređivanje školskih sredina, ali je u tom području potrebno i dalje jačati i kontinuirano razvijati aktivnosti i programe.

U svakodnevnoj terminologiji škole, pored pojma ekološko vaspitanje jednako se koristi i pojam ekološko obrazovanje. Ekološko obrazovanje i vaspitanje se ne mogu odvojeno posmatrati, oni se prožimaju, dopunjavaju, teže osvješćenju osobe a u razvijenijoj formi utiču na promjenu njene svijesti uz adekvatno ekološko ponašanje. Iz brojne literature može se zaključiti da se ekološko vaspitanje i ekološko obrazovanje često posmatraju kao sinonimi (Spasojević, 2010: 7).

Od ekološkog vaspitanja traži se upućivanje „ka novim načinima razmišljanja, vrijednosnim orijentacijama, oblicima djelovanja u odnosu prema okolini“. Promjena vrijednosnih orijentacija u ovom smislu, trebalo bi da odražava postupanje prema obrazovanoj (новоformiranoj) svijesti.

2. Ekološko vaspitanje za zaštitu životne sredine

Drugi period razvoja ideje o ekološkom vaspitanju nastupio je osamdesetih godina prošlog vijeka konstituisanjem didaktičkog koncepta ekološkog obrazovanja i novim pozicioniranjem uloge i mjesta čovjeka u ekološkom sistemu. Ovaj novi pristup vodi čovjeka kao inicijativno i kompetentno biće koje ima mogućnost da kroz samoorganizovane grupe za učenje razvija kritičku distancu prema postojećem društvu (Andevski, Knežević-Florić, 2002: 31). Ovdje se na jednoj strani na svim međunarodnim skupovima posvećenim životnoj sredini nastavlja da ukazuje na značaj vaspitanja i obrazovanja za zaštitu i unapređenje čovjekove sredine kao osnove za uključivanje javnosti u ovu problematiku.

Na drugoj strani snažan uticaj na razvoj ideja ekološkog vaspitanja i obrazovanja dolazi iz učenja organizovanog obrazovnog rada unutar ekološkog pokreta, ali i iz temeljnih ekopedagoških refleksija. Ovo je dovelo do snažnijeg metodičkog proširenja kojim se za pojam ekološkog vaspitanja sve izraženije vezuje ne samo posredovanje znanja o okolini već podrazumijeva oslanjanje na akciono učenje koje je praćeno zahtjevom za samoodređenjem, ali i za dijalogom na kooperacijom učesnika u procesu učenja (Klemenović, 2003: 415).

Ekologija, kao nauka o „domaćinstvu prirode“ i prvi udžbenici o „zaštiti prirode i okoline“ nisu uzimali čovjeka za predmet svojih razmatranja. Druga generacija 80-ih godina željela je da se ogleda upravo na ovim problemima, te se uz analizu uloge čovjeka, ovaj period može označiti kao period konstituisanja didaktičkog koncepta ekološkog obrazovanja. (Spasojević, 2010: 9).

Koncept ekološkog učenja zalaže se za razvoj vlastite inicijative i vlastite kompetencije kroz samoorganizovane grupe za učenje, za unapređivanje autonomije i kritičku distancu prema postojećem društvu. Ono nije nastalo iz institucionalne povezanosti u školi ili obrazovanja odraslih nego iz konteksta socijalnog pokreta. O ekološkim problemima se razgovara, angažuju se učenici, prikupljaju podaci iz zemalja u okruženju i razvijenih zemalja Evrope i svijeta.

Na prostoru tadašnje Jugoslavije ideja ekološkog vaspitanja nastavlja da se pedagoški i didaktički uobličava u skladu sa ideološkim okvirom socijalističkog samoupravnog sistema, te na drugom jugoslovenskom savjetovanjem Čovjekova sredina u osnovnom i srednjem usmjerenom obrazovanju predstavljen je i Nacrt zajedničkih programskih jezgri za osnovno i srednje obrazovanje. Tokom ovoga perioda naglašava se da ekološka problematika zadobiva jasniju ljudsku dimenziju (Radović, 1983: 36).

Nakom niza seminara, kolokvijuma i kongresa tokom 1983-86. godine ekološko vaspitanje nalazi svoje mjesto i u okviru zakonske regulative i nastojanju države da definiše ovu oblast. Pri tome ekološko vaspitanje mora: obuhvatiti sve nivoe sistema vaspitanja i obrazovanja i sve oblike nastave kao i mnogostruke vannastavne i vanškolske aktivnosti; nastavljati se u radnim organizacijama, kroz stručno osposobljavanje radnika, čime bi se smanjile mogućnosti ugrožavanja životne sredine u radnom procesu; usmjeravati i osposobljavati građane na pozitivan odnos i na planski razvoj sredine sa svim njenim resursima i ljudskim tvorevinama; izlagati saznanje i shvatanje o životnoj sredini u svim nastavnim predmetima pri čemu nastavim sadržajima treba cjelovito obuhvatiti problematiku, uz naglašavanje istorijskog ili razvojnog pristupa (Klemenović, 2003: 416).

Ako bi se dala globalna ocjena obrazovanja za zaštitu i unapređenje životne sredine u Jugoslaviji osamdesetih godina može se reći da je ono uglavnom usredsređeno na škole i da je veoma malo zastupljeno u okviru vanškolskog sistema, a posebno se odnosi na svjetska iskustva tog vremena. Međutim, iako je naglašavan značaj ekološkog vaspitanja i obrazovanja a prema pojedinim pedagozima proglašavan i usko povezanim sa politehničkim obrazovanjem ono nije pronašlo svoje mjesto u strukturi pedagoške nauke te nije tretirano kao vaspitno-obrazovno područje koje se odnosi na jednu novu komponentu cjelovito vaspitane ličnosti već se ostvaruje kroz vaspitna područja definisana u tradicionalnoj pedagogiji (Kundačina, 1998: 27).

Procjenjujući mjesto obrazovanja za zaštitu i unapređenje čovjekove sredine i sistemu vaspitanja i obrazovanja tokom osamdesetih godina K. Paunović (1987) izdvaja sljedeće uopštene ocjene: sa ekološkim vaspitanjem i obrazovanjem počinje se već u predškolskim ustanovama kroz vaspitni rad kojim se kod djece razvija ljubav prema prirodi i pružaju osnovna znanja o biljkama i životinjama uz upućivanje djece na pravilan odnos prema njima.

3. Ekološko vaspitanje za održivi razvoj

Treći period u razvoju ideja o ekološkom vaspitanju i obrazovanju obuhvata posljednju deceniju prošlog vijeka i proteže se do naših dana. Ovaj period se u literaturi označava kao etapa „socijalno-ekološkog obrazovanja o okolini“ (Andevski, Knežević-Florić, 2002: 35).

Ideja o održivom (usklađenom) razvoju u današnjem smislu riječi počinje da se koristi osamdesetih godina u Svjetskoj strategiji zaštite prirode, koju je usvojila Međunarodna unija zaštite prirode (IUCN) i u Izvještaju Komisije UN za životnu sredinu i razvoj pod nazivom „Naša zajednička budućnost“ objavljenog 1987. godine.

Održivi razvoj se definiše kao „razvoj koji zadovoljava potrebe sadašnjosti bez ugrožavanja mogućnosti budućih generacija da zadovolje svoje sopstvene potrebe“. Koncept održivog razvoja zasniva se na premisi da se ekonomski rast ostvaruje u uslovima očuvanja ekološke osnove ekonomije – plodnog zemljišta, prirodnih ekosistema, šuma i voda (Popov, 2011: 24).

Polazeći od toga da održivi razvoj u elementarnom sociološkom smislu podrazumeva „proces dolaska do boljeg društva“, odnosno kompleksnu ideju koja u sebi „pomiruje prirodnu potrebu društva da se razvija, napreduje, povećava bogatstvo i životni standard“, taj proces moguće je analizirati na pet osnovnih i međusobno neraskidivo povezanih analitičkih nivoa (Magdalenić, 2010: 312). Prvi od ovih pet analitičkih nivoa vezan je za procese modernizacije, globalizacije, urbanizacije i industrijalizacije, koji snažno utiču na društveni život savremenog čoveka u svim domenima.

„Globalizam“ i „globalizacija“ izrazi su sugestivni a neodređeni, tako da pojave koje se njima označuju traže oprezan pristup. Nesumnjivo postoje neki stvarni sadržaji po kojima svijet kao cjelina postaje predmet pažnje u većoj mjeri nego što je to ranije bio (Pusić, 1999: 3). Potrebno je reći da ne postoji zvanična definicija pojma globalizma, ali sam taj pojam ima veliki uticaj na ekološko vaspitanje i obrazovanje. Autor Rodin kaže: „Globalizam je još nedovoljno određen pojam i nitko ne zna što se nalazi iza ili preko moderne na još neoznačenom mjestu. Stoga je možda na temelju stanja rasprave optimalnije zaključiti da je globalizam novi resurs, a ne novi model političke i društvene organizacije svijeta.“ (Rodin, 1999: 83).

Posmatrajući upravo pojam globalizma kao resurs dolazimo do njegove važnosti za pojam ekologije i ekološkog vaspitanja i obrazovanja, pri tome globalizam se može koristiti kao sredstvo, resurs koji pomaže da se „globalno“ raširi važnost ekološkog vaspitanja i obrazovanja, te inkorporira pojam održivog razvoja u sve segmente društva. Tako se ovaj problem ne posmatra kao lokalni problem, već kao globalni problem cijelog svijeta.

Globalizacija otkriva i postojanje društvenih i političkih problema koji prevazilaze nacionalne granice i postaju briga celog sveta: neki od tih problema su ubrzan demografski rast, eksploatacija prirode, siromaštvo, kontrola atomskog oružja, terorizam, ugnjetavanje naroda. Globalizam je ideološko tumačenje globalizacije. Cilj globalizma je stvaranje „sveta kao jedinstvenog sistema“, „ekonomija bez granica“, „širenje jedinstvenog društva“ (Avramović, 2005: 6). Upravo iz ovoga se može jasno vidjeti značaj globalizma na pojavu ekološke svijesti na globalnom nivou, gdje svi mi živimo u „globalnom selu“.

Termin globalno selo vezuje se za kanadskog sociologa kuluture Maršala Makluana (Marshall McLuhan). Pod globalnim selom je podrazumevao neposredan vid komunikacije, koji nije ograničen zabranama, za razliku od gradske sredine, gde je ljudska komunikacija slabije izražena, zbog dubokih razlika u podeli rada gradskog stanovništva, razlika u socijalnom statusu i dr. (http://sr.wikipedia.org/wiki/Globalno_selo)

Globalno selo danas je postala krilatica kojom se sugerira umreženost medijima, povezanost i međuovisnost svih dijelova svijeta, svih politika i načela opstanka. Činjenica je: Nema globalnih procesa bez globalnog umrežavanja i to one vrste umrežavanja koje omogućuje trenutnu reakciju, sveupućenost u procese i zbivanja (Alić, 2009: 59). Upravo mediji su ti koji planetu Zemlju pretvaraju u „globalno selo“, a oni „posvećuju pažnju problematici zaštite životne sredine. Štampa, radio, televizija i Internet informišu o aktivnostima vezanim za zaštitu životne sredine. Na taj način se ostvaruje neformalno ekološko vaspitanje i obrazovanje.“ (Stanišić, et.al. 2010: 252).

Težnja za zadovoljavanjem stalno narastajućih potreba čovječanstva, za većim životnim standardom i profitabilnim ekonomskim razvojem, stvorila je mnogobrojne ekološke rizike i probleme održivog razvoja. Upravo, održivi razvoj se određuje kao koncept razvoja koji se zas-

niva na uzdržanom korištenju prirodnih resursa koji, u okviru koncepta generacijske solidarnosti, omogućavaju i budućim generacijama isti nivo korištenja.

On podrazumijeva ravnotežu između uzimanja i obnavljanja. Pojam neodrživog razvoja koristimo kao oznaku za razvoj koji dovodi do ugrožavanja prirodnih resursa i života, odnosno ekologiji neodrživog razvoja kao pretpostavci za razvijanje koncepta održivosti i održivog razvoja (Kovačević, 2012: 10).

„Zemlja se može eksploatirati i ogoljeti tokom pet godina u korist brzog profita, ali stotinu godina čuvanja i njegovanja neće u potpunosti otkloniti štetu“ (Glikson, 1971). Suočeni sa ubrzanom degradacijom životne sredine i eksploatacijom prirodnog bogatstva mladi ljudi, u želji da utiču na svoju budućnost, odlučili su da složno nastupe, tražeći da dalji ekonomski i privredni napredak bude u skladu sa održivim razvojem.

Aktivno učešće mladih u stvaranju zdrave i nezagađene životne sredine primaran je cilj. Ulaganje u ekološku edukaciju mladih i obrazovanje visoko-stručnih ekoloških kadrova dovelo bi do stvaranja odlučnog javnog mnjenja koje poštuje, razumije i štiti svoju životnu sredinu i prirodna bogatstva.

Ovakav stav potvrđuje i činjenica da se buđenje ekološke svijesti najprije javilo kod mladih koji su još osamdesetih godina prošlog vijeka, kroz različite vidove udruživanja i djelovanja, počeli uticati na cjelokupnu populaciju i njen odnos prema životnoj sredini. Osnovna ideja održivog razvoja jeste zadovoljavanje potreba sadašnjih generacija, bez uskraćivanja mogućnosti narednim generacijama da zadovolje svoje potrebe. (www.omladina.info).

Tokom devedesetih godina ekološko vaspitanje i obrazovanje postaje briga cijelog društva i prioritet školstva u gotovo svim zemljama svijeta. „Sredinom ovog perioda javlja se obrazovanje za održivost ili učenje za održivo društvo koje izrastaju na tekovinama Konferencije u Bergenu (Norveška, 1990), koja je iznedrila Deklaraciju Naša zajednička budućnost i Konferencije u Rio de Ženeiru (Brazil, 1992) u čijim je dokumentima jasno definisano mesto ekološkog vaspitanja i obrazovanja, odnosno obrazovanja za zaštitu životne sredine u funkciji ostvarivanja održivog razvoja.“ (Klemenović, 2003: 417).

U dokumentima iz Rija jasno se definiše mjesto i uloga sistema ekološkog vaspitanja i obrazovanja u funkciji ostvarivanja održivog razvoja, što se razrađuje kroz tri programska područja: preorijentacija obrazovanja u pravcu održivog razvoja, jačanje svijesti i unapređenja usavršavanja.

Deset godina posle Samita u Riju u Johaneshburgu je održan Svetski samit o održivom razvoju (Rio+10). Bio je to prvi put da se cio svet okupio radi jednog cilja – održivog razvoja. Na Samitu je učestvovalo više od 60 hiljada delegata, aktivista ekoloških i drugih nevladinih organizacija, predstavnika velikih svjetskih kompanija i preko 170 svjetskih lidera.

2012. održan je Rio+20 i tada su u Riju izaslanstva zaključila pregovore dokumentom pod imenom Budućnost koju želimo. Predstavnici iz 191 države članice UN-a kao i promatrači, uključujući 79 šefova država ili vlada, pratilo je opću raspravu.

Koncept ekološkog vaspitanja baziranog na održivom razvoju može se izgraditi na sljedeći način:

- Ekološka svijest gradi se od trenutka kada dijete počne da shvata i proučava svijet oko sebe. Uticaj okoline na stavove i ličnost pojedinca je neminovan. Samo zdrava i ekološki obrazovana okolina može da omogući zdrav opstanak budućih pokoljenja.

- Formalno ekološko obrazovanje djece i omladine koje se odvija kroz obrazovni sistem, još uvijek je kruto i teorijski, bez mogućnosti iskustvenog učenja. Priroda, njene ljepote, tajne i potreba za njenim očuvanjem ne može i ne smije biti teorija, već način življenja, sa jasnom odgovornošću svakog mladog čovjeka.
- Ekološko obrazovanje u osnovnim i srednjim školama zastupljeno je u nastavi biologije i uglavnom mu se ne poklanja dovoljno pažnje. Osnovno obrazovanje mladih ljudi mora kao svoj bitan segment sadržavati i ekološko obrazovanje, koje će pored teorijskog pristupa graditi i svijest o potrebi za očuvanjem i zaštitom životne sredine. Srednja škola bi trebalo da obezbijedi dovoljan broj kadrova koji bi u saradnji sa više i visoko obrazovanim kadrovima mogli pružiti realnu podršku očuvanju i unapređenju životne sredine, kao i praktičnu primjenu održivog razvoja.
- Formiranje ekoloških sekcija u obrazovnim ustanovama i unapređenje njihovog rada sa konkretnim sadržajima i aktivnostima značajno utiče na razvoj ekološke svijesti i aktivnije sudjelovanje mladih u rješavanju okolinskih problema u školi i zajednici. U ekološkim sekcijama učenici se osposobljavaju da upotrijebe vlastite inicijative u savladavanju problema vezanih za okoliš. Potiču se aktivnosti koje se izvode izvan učionica i u širem okolišu gdje učenici žive. Zbog toga je potrebno posvetiti posebnu pažnju formiranju i radu ekoloških sekcija u obrazovnim ustanovama. (Goletić, 2007: 681).

Razvoj više i visoko obrazovanih kadrova, dobro upoznatih sa početničkim greškama drugih zemalja, kao i njihovo povezivanje u multidisciplinarne timove, uz pristup adekvatnoj opremi i informacijama, neophodan su temelj čistoj i zdravoj životnoj sredini i održivom razvoju.

Razvoj ekološke svijesti i porast potreba za ekološkim informacijama dovodi do potrebe razvoja neformalnog ekološkog obrazovanja. Bitnu ulogu u ovom segmentu pored državnih institucija i medija imaju udruženja građana i istaknuti pojedinci, koji svojim inicijativama pospješuju razvoj održivog društva.

Održivi razvoj, koji danas predstavlja osnovni zahtjev i cilj ekološkog obrazovanja i vaspitanja u svijetu, predstavlja društveni ideal koji treba da uspostavi jedinstvo u poboljšanju čovjekovih ekonomskih i društvenih uslova života uz nenarušavanje prirodnih temelja života. Ovo me se dodaje i postulat pravednosti koji sadrži pogodbu između potreba industrijskih zemalja i zemalja u razvoju, između sadašnjih i budućih generacija, pogodbu između ekonomskih, ekoloških i društvenih interesa. Održivost je dvostruko obavezujuća: prema čovjeku i prema prirodi.

Održivi razvoj ne predstavlja tačno određen recept niti gotov program. On skicira proces traženja otvoren prema rezultatima i posljedicama koji polaze od različitih principa. Ovaj koncept integriše političku konstituciju, vremensku dimenziju, polazi od premisa određene kulture, tradicije, vrijednosne orijentacije, multikulturalan je, multilingvalan. Ne može se jednostrano izvesti iz misaonog sklopa ekonomije i ekologije, nego predstavlja čak etički imperativ odnosu prema okolini koja se izgrađuje na vrijednosnim načelima pravednosti i odgovornosti.

Vodeći ciljevi utvrđeni u idealu održivog razvoja su: pravednost, pomirenje sa prirodom, ekonomska izdržljivost, kulturni identitet, samoostvarenje, globalna povezanost, globalni zajednički rad, povratak na čvrste vlastite predstave i vrijednosti, partnerstvo. Kako sve ove globalne i tehnološke promjene iziskuju ozbiljnu i brzu reakciju prosvjetne zajednice nije iznenađujuće, da

sva navedena načela nalazimo i u ciljevima reforme obrazovanja, u transferu analiza i koncepata održivog razvoja, u orijentaciji pedagoškog djelovanja (Spasojević, 2010: 2).

Polazište je u razmišljanju da izdržljivost ekosfere kao i izvori Zemlje ne mogu izdržati dalje proširenje načina privređivanja i života industrijskih društava na sve dijelove Zemlje. Otu- da je postavljen koncept globalnog razvoja koji kao cilj ističe „zadovoljavanje potreba sadašnjosti, bez rizika da buduće generacije neće moći da zadovolje svoje potrebe“. Razvoj koji ispunjava ovu pogodbu označen je kao trajni, održivi, sposoban za budućnost.

Edukacija za održivi razvoj dobila je svoje ključne principe na Samitu u Johannesburgu 2002. godine, koji određuju obrazovanje, a jedan od njih se tiče neformalnog obrazovanja: „održivi razvoj treba da bude uključen u obrazovne programe na svim nivoima, uključujući obrazovanje u prirodi i doživotno obrazovanje; obrazovanje traje tokom čitavog ljudskog života uključujući formalno, neformalno i svako drugo obrazovanje“ (Radojević, Radović, Džepina u Pavlović, 2011: 101).

Desetljeće obrazovanja za održivi razvoj projekt je UN-a za razdoblje od 2005. do 2014. godine. Projekt je pokrenut s ciljem da se svima omogući pristup obrazovanju i mogućnostima za učenjem vrijednosti, ponašanja te stilova života, prijeko potrebnih za održivu budućnost i pozitivnu društvenu preobrazbu. Od samih početaka pa do danas, projekt je postigao dobre rezultate, no još puno toga se može i treba napraviti, s obzirom na opseg problema s kojima se susrećemo na planetarnoj razini (Rodić, 2010).

Pitanje implementiranja tema održivog razvoja tj. učenja i odgoja za održivi razvoj, svakako sa sobom povlači i pitanja kojima se preispituje „uporabna vrijednost“ mnogih školskih sadržaja za život učenika. „Obrazovanje za održivi razvoj danas je moderna tema. (...) U kurikulumu naše današnje škole, najveća se gužva i borba vodi oko tradicionalnih nastavnih predmeta i količine njihova sadržaja, koje svatko maksimalno želi ugurati u već odavna pretrpani nastavni program. (...) Već od samog polazišta, dakle vrijednosnog sustava cilja i zadataka odgoja i obrazovanja, malo tko se osvrće na didaktičko pitanje: Učimo li za školu, ili za život?“ (Previšić, 2008: 58).

Osnovni put u koncipiranju ekološkog vaspitanja i obrazovanja postaje preispitivanje naučnih koncepata, uzora, vrijednosnih orijentacija i trendova koji leže u osnovi održivosti, pri čemu se nastoje preispitati i mogućnosti njegove sinteze sa trendovima u samom sistemu obrazovanja. Na taj način stvara se mogućnost razvoja pragmatične ideje uređenja savremenog vaspitanja i obrazovanja koje oslonjeno na koncept održivosti gleda dovoljno daleko u budućnost, što je uslov da projekat jedne reforme sistema vaspitanja i obrazovanja bude uspješan (Klemenović, 2003: 422).

Nositelji i kreatori obrazovanja za održivi razvoj su:

- državne odgojno-obrazovne ustanove u rasponu od vrtića, preko osnovnih i srednjih škola do viših škola i fakulteta.
- institucije civilnog društva koje prakticiraju vaninstitucionalno obrazovanje.
- firme koje doškoluju svoje zaposlene za novonastale potrebe održive produkcije – kako u samom procesu, tako i u konačnom radu (Puđak, 2008: 103).

Obrazovne ustanove imaju glavnu ulogu u obrazovanju o okolišu i održivom razvoju, jer imaju najviše uticaja u prenošenju i oblikovanju znanja. Ovo obrazovanje je jedan od temeljnih uvjeta za zaustavljanje trenda dalje devastacije okoliša i izgradnje skladnog odnosa sa okolišem po principima održivog razvoja. Zbog toga je potrebno dizajnirati kvalitetne nastavne planove i

programe, koji će se prvenstveno prožimati kroz osnovne nastavne predmete (biologija, kemija, geografija i sl.) i sve ostale nastavne predmete i sadržaje i to kroz kurikularni pristup (Goletić, 2007: 679).

Sitacija u BiH je takva da učenici stiču ekološko obrazovanje u svim razredima i to: u prvom razredu kroz predmetno područje Moja okolina, u drugom, trećem i četvrtom razredu kroz nastavni predmet Priroda i društvo, u petom razredu kroz nastavni predmet Poznavanje prirode, u osmom razredu u okviru nastavnog predmeta Biologija, cjelokupan sadržaj gradiva se odnosi na ekologiju i zaštitu životne sredine.

U šestom, sedmom, i devetom razredu izučava se Biologija. U srednjim školama učenici izučavaju nastavne predmete Biologija i Ekologija i Zaštita životne sredine. Pored toga, u školama u programe rada odjeljenjskih zajednica uvrštene su i ekološke teme, a organizuje se i rad ekoloških sekcija.

Istraživanjem stanja obrazovanja o okolišu i održivom razvoju u Bosni i Hercegovini konstatovano je da ovo obrazovanje nije zadovoljavajuće zastupljeno u obrazovnim planovima i programima i zbog toga ne omogućuje sticanje potrebnog znanja i ne doprinosi razvoju ekološke svijesti i kulture. Ovo obrazovanje je potrebno unaprijediti i uvesti u sve obrazovne oblike zbog podizanja nivoa ekološke svijesti, te aktivnog promišljanja i ponašanja pojedinaca u svakodnevnom životu. Obrazovanje o okolišu i održivom razvoju izuzetno je značajno za shvatanje neophodnosti zaštite okoliša radi obezbjeđenja ljudskog blagostanja i društvenog napretka. Svaki pojedinac može, pa makar i malim doprinosom, mnogostruko doprinijeti ljepšem, čistijem i zdravijem okolišu. Obrazovanje o okolišu i održivom razvoju je složen i dugotrajan proces. Stvarni rezultati se mogu uočiti kroz nekoliko godina, a treba ga provoditi na svim obrazovnim nivoima: od vrtića, preko osmogodišnje i srednje škole do fakulteta (Goletić, 2007: 682-683).

Nevladine organizacije se odlično uklapaju upravo u neformalno i doživotno obrazovanje. Ono što je karakteristično za NVO sektor je različitost i raznovrsnost tako da ne postoje pravila u pristupu i načinu edukovanja, kao ni uniformnost u tome koga treba edukovati. NVO rade na obrazovanju ljudi svih uzrasta i različitih profesija. (Radović, 2011).

Evidentan je napredak u proučavanju održivog razvoja od Konferencije održane u Riju 1992. godine, gdje su se aktivno uključile kako NVO, razni ekološki pokreti pa tako i vladine organizacije u proces održivog razvoja kao današnjeg specifičnosti u proučavanju ekološkog obrazovanja i vaspitanja.

Situacija proučavanja održivog razvoja u Republici Hrvatskoj u samoj praksi je takav da postoji malo veći problem, te možemo primijetiti da se podrška odgoju i obrazovanju za održivi razvoj razvija mukotrpno i sporo. Ne očitava se u dovoljnoj mjeri njegova važnost i nužnost, te se zaključuje da ima hitnijih razvojnih i obrazovnih zadaća. Pri pojedinim školama i fakultetima razvijaju se pojedine aktivnosti, teme, kolegiji koji sudjeluju u nastajanju inicijalne kritične mase vrednota i znanja koja će pripomoći artikulaciji održivog razvoja Hrvatske u 21. vijeku.

U kontekstu razgovora o odgoju i obrazovanju za održivi razvoj, svakako je važno spomenuti i strategiju donesenu s ciljem implementacije ideja održivog razvoja na državnoj razini. „Strategija sadrži temeljna načela, postavlja osnovne ciljeve i mjere održivog razvoja gospodarstva, održivog socijalnog razvoja i zaštite okoliša te identificira ključne izazove u njihovu ostvarivanju. Usmjerena je na dugoročno djelovanje u osam ključnih područja na kojima se temelje i strateški pravci razvoja Hrvatske. U Strategiji je naglašeno da je u svakom od osam ključnih iza-

zova važno, između ostalog, podići obrazovnu razinu svih građana i graditi društvo temeljeno na znanju te podupirati kulturu istraživanja i ulaganja u razvoj.“ (Škugor, 2008).

Slična je situacija kako u Srbiji tako i ostalim zemljama nastale raspadom Jugoslavije.

Koncept održivog razvoja, kao društveni ideal za budućnost, treba poboljšanje ekonomskih i socijalnih uslova života ljudi danas da uskladi sa očuvanjem prirodne podloge života. Ekološko vaspitanja treba da crpi važnost iz ekološkog obrazovanja, jer je ekološko obrazovanje samo jedan od segmenata ekološkog vaspitanja.

4. Zaključak

Kroz vrijeme se mijenjala svijest ljudi o ekologiji i ekološkom vaspitanju. Tako je na početku ekološko vaspitanje bilo usmjereno na zaštitu prirode i ovo predstavlja prve početke institucijalnog proučavanja važnosti životne sredine za čovjeka gdje se preko političkih angažmana međunarodne zajednice i održavanjem raznih kongresa, simpozija i dr. nastajalo uticati na same države da počinju pridavati značaj važnosti ekološkog vaspitanja.

Drugi period istraživanja ekološkog vaspitanja je usmjeravanje na zaštitu životne sredine. Ovaj pristup vodi čovjeka kao inicijativno i kompetentno biće koje ima mogućnost da kroz samoorganizovane grupe za učenje razvija kritičku distancu prema postojećem društvu. Na taj način se povećava značenje proučavanja ekološkog vaspitanja i povećava segment njegovog djelovanja.

Treći period koji još uvijek traje i ekološko vaspitanje polako prelazi na izučavanje i naglašavanje pojma održivog razvoja. Nije samo potrebno da se štiti životna sredina nego se ona mora inkorporirati u sve pore ljudskog života, jer imamo samo jednu planetu na kojoj živimo i moramo se pametno ponašati i upotrebljavati sve više alternativne izvore energije i koristiti održivi razvoj.

Školska sredina najneposrednije i najsvestranije može doprinijeti da mladi budu vezani za društvenu zajednicu svojim htijenjem i svojom voljom bez ikakve spoljne prinude. Škola se sa svojim programskim sadržajima i svojom organizacijom pojavljuje kao faktor razvoja ekološke svijesti i kulture učenika. Dosadašnja empirijska saznanja o doprinosu škole tom cilju svode se na ocjene da škola tek donekle udovoljava obrazovnoj komponenti, dok je vaspitna funkcija zapostavljena.

Škola ima značajnu ulogu u zaštiti prirode. U zaštiti životne sredine njen zadatak je da djeluje na razvoj svijesti mladih o potrebi očuvanja prirodne sredine, da im pruži potrebna znanja o odnosu čovjeka prema prirodi, racionalnom korištenju njenih izvora, o mjerama koje doprinose očuvanju životne sredine i održavanju najpovoljnijih uslova za život i rad ljudi.

Da bi se uklopila u procese na svjetskoj sceni Bosna i Hercegovina mora provesti razne reforme (političke, ekonomske, školske itd.). Proces provođenja tih reformi u sebi bi trebao sadržavati „ekološka znanja“, odnosno taj bi proces u svoje temelje trebao ugraditi i ekološki potencijal zemlje, te bi trebao težiti za rješavanje ekoloških problema i održiv razvoj. Zato je edukacija na svim nivoima i prema svim akterima podjednako važna. Poseban dio edukacije za ekologiju je adekvatna produkcija osnovne i primijenjene ekološke literature.

LITERATURA

- Alić, S. (2005). Globalno selo, Zagreb: *Filozofska istraživanja*. Vol. 29, No. 1: 51-61.
- Andevski, M., Knežević-Florić, O. (2002). *Obrazovanje i održivi razvoj*. Novi Sad: Savez pedagoških društava Vojvodine.
- Avramović, Z. (2005). Globalističke proturijednosti i obrazovanje za demokratiju, *Zbornik instituta za pedagoška istraživanja*, Vol. 37, No. 2: 5-20.
- Goletić, Š. (2007). Stanje obrazovanja o okolišu i održivom razvoju u Bosni i Hercegovini, 5. Naučno-stručni skup sa međunarodnim učešćem „Kvalitet 2007“, Neum, B&H: 677-683.
- Klemenović, J. (2003). Razvoj ideja ekološkog vaspitanja i obrazovanja. *Pedagoška stvarnost*, Vol. 49, No. 5-6: 408-425.
- Kovačević, I. (2012). *Moderni pogled na svijet i ekološka kriza*. Banja Luka: Evropski defendologija centar za naučna, politička, ekonomska, socijalna, bezbjednosna, sociološka i kriminološka istraživanja.
- Kundačina, M. (1998). *Činioci ekološkog vaspitanja i obrazovanja učenika*. Užice: Učiteljski fakultet.
- Magdalenić, Z. (2010). Ka sociološkom razumevanju održivog razvoja, Beograd: *Sociološki pogledi*, Vol. 44, No. 1: 309-324.
- Paunović, K. (1987). Ekologija u školi. *Samoupravno društvo i ekologija*. Beograd: Centar za marksizam univerziteta.
- Pavlović, V. (2011). *Univerzitet i održivi razvoj*, Beograd: FPN, CEPOR.
- Popov, Đ. (2011). Politike zaštite životne sredine – Ekonomsko-pravni aspekt, *Zbornik radova pravnog fakulteta u Novom Sadu*. No. 3: 23-41.
- Previšić, V. (2008). **Globalne dimenzije održiva razvoja u Nacionalnom školskom kurikulumu**, u: Uzelac, V. (ur), **Cjeloživotno učenje za održivi razvoj**, Sveučilište u Rijeci, Učiteljski fakultet, Rijeka.
- Pusić, E. (1999). Globalizam i državna uprava, *Politička misao*. Vol. 36, No. 1: 3-8.
- Radović, G. (2011). Uloga civilnog društva u edukaciji za održivi razvoj, dostupno na: <http://www.fpn.bg.ac.rs/wp-content/uploads/Gordana-Radovic-rad-za-objavljivanje.pdf> (20. 09. 2012.).
- Radović, R. (1983). Stambena i urbana kultura. *Čovjekova sredina u osnovnom i srednjem usmjerenom obrazovanju*. Ljubljana.
- Rodić, I. (2010). **Kako spasiti našu jedinu Zemlju?**. *Školske novine*. Vol. 40, No. 61: 15-18.
- Rodin, D. Globalizam: nastavak moderne ili nova paradigma. *Politička misao*, Vol. 36, No. 1: 83-100.
- Spasojević, P. (2010). *Razvojne linije ekološkog obrazovanja*, dostupno na: <http://pspasojevic.blogspot.com>, 23. decembar 2010 (22. 09. 2012.).
- Stanišić, J., Đerović, R., Đerović, I. (2010). Sredinski činioci ekološkog vaspitanja i obrazovanja, Beograd: *Pedagogija*. Vol. 45, No. 2: 247-256.
- Stojanović, S., et.al. (1997). *Mogući pravci razvoja obrazovanja i vaspitanja za zaštitu, obnovu i unapređenje životne sredine*. Novi Sad: Prirodno-matematički fakultet.
- http://sr.wikipedia.org/wiki/Глобално_село (01. 12. 2012.).
- http://www.omladina.info/wrappers/akcioni_plan/srp/srp_09.html (24. 09. 2012.).

Edisa Puška, B. A.
Adis Puška, M. Sc.

HISTORY OF ECOLOGICAL EDUCATION

Summary

The purpose of Ecological education is to find a way to value the environment as one's own though individuals value systems. If people manage that connection, using the sensibility for perception of a damaged environment, they will create the positive attitude towards all the values that are affecting it, presenting their own good things that are related to it, especially if they are in danger. To develop complex ecological awareness, emotional and voluntary components are necessary and by the nature very tightly connected.

In this paper ideas of ecological education will be presented through three periods of development, and this will comprehensively outline the role and the purpose of ecological education in contemporary education. The analysis in this paper has shown that ecological ideas are present in the education system through international and national documents, the inclusion of valuable programs and activities, and evaluations of activities which characterized certain periods in the sphere of ecology particularly those which raised ecological awareness and education of children and adults.

The keywords: environmental education, environmental protection and sustainable development.